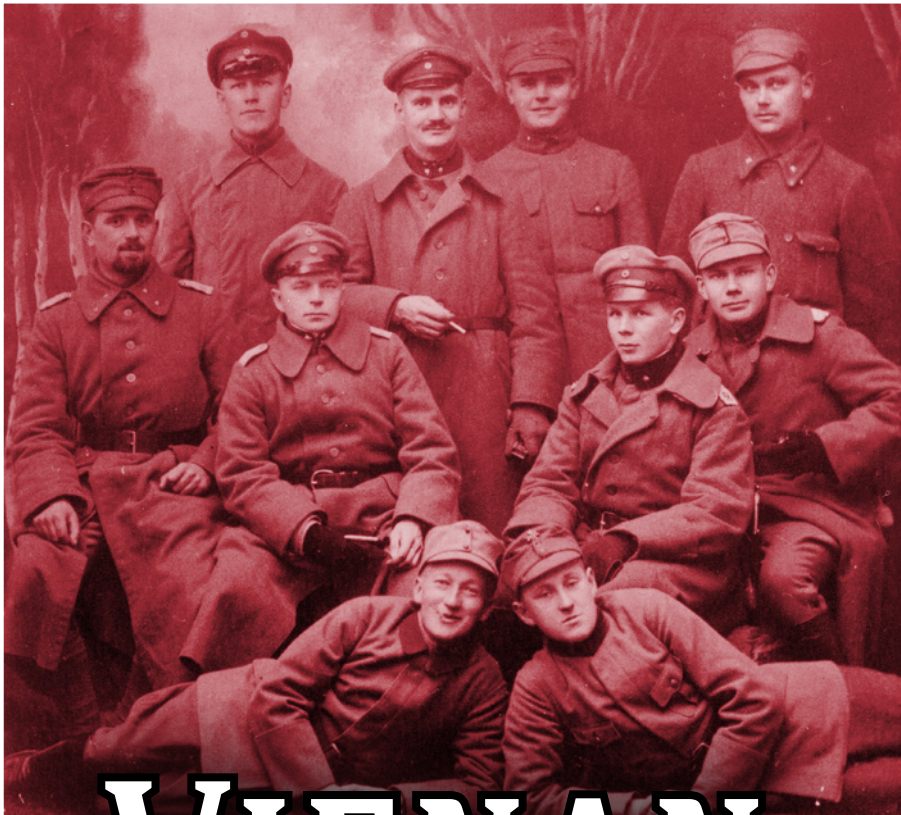

JUSSI NIINISTÖ

VIENAN VERITIE

Kuisman retkikunta
Vienan Karjalassa 1918

DOCENDO

Vienan veritie

JUSSI NIINISTÖ

VIENAN VERITIE

Kuisman retkikunta
Vienan Karjalassa 1918

DOCENDO

Ensimmäinen painos

© Jussi Niinistö ja Docendo, 2025

Docendo on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä.

Lönnrotinkatu 18 A, 00120 Helsinki

www.docendo.fi

Kansikuva: Kuisman retkikuntaa johtivat jääkärit. Kuvassa Vienan Karjalassa taistellut jääkäripäälyllystö marraskuussa 1918. Seisomassa vas. Väinö Hellsten, Onni Vuorisalo, Pekka Heikkilä ja Akseli Isopuro. Istumassa vas. K. A. Wegelius, Toivo Kuisma, Väinö Heikkinen ja Kosti Kauppinen. Edessä vas. Väinö Sanaksenaho ja Karl Dahlman. Kuvasta puuttuvat jääkärit Juho Ahlquist (sitemmin Leppioksa), Juho Junttila ja Martti Ollikka. Juho Sairio ja Johannes Väisänen olivat kaatuneet retkellä. Yhteensä jääkäreitä oli Vienassa 15. Suomen 1920–40-luvun historian säätien arkisto, KA.

Sisäkannet: Osa Muurmannin rataa ja Kuolan niemimaata koskevasta kartasta. Tehty yleisesikunnan sotilaskarttalaitoksessa syyskuussa 1918. Petteri Leinon kokoelma.

Kirjan kuvat tekijän kokoelmasta, ellei toisin mainita.

Kansi: Tilla Larkiala/Taittopalvelu Yliveto Oy

Taitto ja ulkoasu: Taittopalvelu Yliveto Oy

ISBN 978-952-850-129-9

Painettu EU:ssa

Tuoteturvallisuuteen liittyvät tiedustelut:

tuotevastuu@docendo.fi

*"Häme, Karjala, Vienan rannat ja maa,
yks' suuri on Suomen valta."*

HEIKKI NURMIO

Jääkärimarssi

Libau 1917

SISÄLLYSLUETTELO

SAATTEEKSI.....	9
PROLOGI:	15
TYÖTÄ JA TAISTELUA.....	15

I

KUKA OLI TOIVO KUISMA?	21
ITSENÄISYYSAKTIVISTI	24
UNKARI, VENÄJÄ VAI RANSKA?	29
SAKSAN JÄÄKÄRI	32
VÄRVÄRINÄ, VAKOOJANA JA RINTAMALLA	36
SUOMALAISEN SOTILASKÄSIKIRJAN ISÄ	41
ISÄNMAA TERVEHTII TEISSÄ PARHAITA POIKIAAN	48

II

MALMIN RETKIKUNTA	55
RIPEÄ ETENEMISVAIHE	58
MIKSI KARJALAN KANSA EI NOUSE?	69
TILANTEEN ARVIOINTIA UHTUALLA	78
KARJALA KARJALAISILLE VAI SUOMI SUUREKSI?	94
UUSIA MIEHIÄ	100

III

KUISMAN RETKIKUNTA	111
AATTEEN MIEHIÄ JA AATTEETTOMIA	116
TELOITETUT VARTIOSTOT, MENETETYT KYLÄT	125
ENONSUUN SOTILASKAPINA	141
PAKON EDESSÄ PERÄÄNTYMINEN	143
KOSTAMUKSEN VARTIOSTON KOHTALO	149
SILMUKKA KIRISTYY, TUHO UHKAA	153

IV

VUOKKINIEMEN TAISTELU	161
EI PERHANA, NYT MINÄ LASKEN!	167
SOTILAAN ONNEA	171
PALUUMARSSI SUOMEEN	179
VIIMEISET LAUKAUKSET	186

V

KUISMA EI ANNA PERIKSI	195
VIENAN KAARTI	199
SOTILAAN KUOLEMA	203

EPILOGI:	207
VAPAUUS EI TULE VAIVATTA	207

H. H. (BOBI) SIVÉN: KARJALAN PUOLESTA MUISTOJA JA MIETTEITÄ VIENAN-KARJALAN SOTARETKELTÄ V. 1918	219
--	-----

EINO KEMPPAINEN: RUNO MALMIN RETKIKUNNAN 20-VUOTISMUISTOJUHLAAN	260
--	-----

LÄHDELUETTELO	263
HAKEMISTOT	272

SAATTEEKSI

Vienan Karjalassa vuonna 1918 operoineen Suomen vapaaehtoisten armeijan, eli tavallisemmin Kuisman retkikunnan, veteraaneista viimeinen oli toimittaja Erkki Yrjänä (1898–2000), jonka sukunimi oli tuolloin Rauhalinna. Hän palveli konekiväärimiehenä ja otti osaa muun muassa Vuokkiniemen taisteluun. Kesällä 1991 Yrjänä vieraili yli seitsemän vuosikymmenen takaisilla taistelupaikoillaan. Hän kirjoitti retkistä muistelmissaan *Yhdeksän vuosikymmentä: Elettyä Suomessa ja Itä-Karjalassa sodan ja rauhan ajalta* (1992). Luin kirjan, soitin kirjoittajalle Poriin ja kysyin haastattelua. Ilokseni Yrjänä suostui nuoren isänmaan historiasta kiinnostuneen maisterin pyyntöön.

Haastattelussa vanha veteraani kertoi, että hänet oli vetänyt Vieunaan heimohenki: *Kalevalan* laulumaat kiinnostivat. Tätä henkeä hän naurahtaen kertoi itselleen kertyneen jostain syystä keskivertosuomalaista enemmän. Kun kysyin, oliko henkeä kenties riittänyt muillekin heimosotaretkille, tokaisi Erkki Yrjänä suoraan, että oli saanut tästä yhdestäkin aivan tarpeekseen: ”Oli se sen veran rankka retki.”

Tästä kohtaamisesta jäi mieleeni itämään ajatus perehtyä tarkemmin Kuisman retkikunnan vaiheisiin. Kirjoitin *Suomen Sotilaaseen* vuonna 1997 artikkelin retken päätöstaistelusta Vuokkiniemellä ja

sen viimeisestä veteraanista Yrjänästä, mutten sillä erää käsiteltyä aihetta enempää. Sukupolven verran kypsynyt hanke näkee päivänvalon vasta nyt. Olen toki aikakautta aiemminkin käsitellyt kirjoissani, etenkin yleisesityksessä *Heimosotien historia 1918–1922* (2005) mutta myös erinäisissä biografisissa esityksissä. Niistä syvällisin on Kuisman retkelle sotamiehenä osallistuneen, sittemmin Repolan nimismiehenä toimineen ja protestina Tarton rauhalle itsensä ampuneen Bobi Sivénin elämäkerta (2001).

Tärkein vuoden 1918 heimosotaretkiin ja niiden suurpoliittisiin taustoihin liittyvä tutkimus on JOUKO VAHTOLAN klassikko ”*Suomi suureksi – Viena vapaaksi*”: *Valkoisen Suomen pyrkimykset Itä-Karjalan valtaamiseksi vuonna 1918* (1988). Sata vuotta tapahtumien jälkeen ilmestyi PEKKA VAARAN tietokirja *Viena 1918: Kun maailmansota tuli Karjalaan*, jonka näkökulma on kirjoittajan uhtualaisjuuristakin johtuen korostetun karjalainen mutta perusteltu. AAPO ROSELIUKSEN ja OULA SILVENNOISEN jälkiviisaasta kirjasta *Villi itä: Suomen heimosodat ja Itä-Euroopan murros 1918–1921* (2019) ei ole klassikoksi. Viimeisin aiheeseen liittyvä tutkimus on PEKKA NEVALAISEN postuumi *Lunastamaton Viena: Suomalaiset siirtomaaherroina 1918–1920* (2022), joka tendenssimäisyydestään huolimatta osin täydentää VAHTOLAN tutkimusta.

Mitä kaatuneisiin tulee, valtioneuvoston kanslian yhteydessä vuosituhannen vaihteessa toiminut Suomen sotasurmat 1914–1922-tutkimushanke selvitti myös Kuisman retkikunnan riveissä menehtyneitä ROSELIUKSEN tutkimuksen *Heimoaatteen nuoret uhrit: Suomalaisen sotilasretkikuntien henkilötappiot Itä-Karjalassa ja Petsamossa 1918–22* (2002) kautta. Kirjani osaltaan täydentää hanketta, vaikka tavoitteeni ovatkin enemmän tietokirjalliset.

Mukana olleiden muistelmia olen käyttänyt verraten paljon, sillä Kansallisarkiston Heimosota-arkistossa säilytettävät Kuisman

retken asiakirjat ovat pitkälti retkikunnan sekasortoisen perääntymisen vuoksi puutteelliset eikä sotapäiväkirjaa tiettävästi edes pidetty tai taistelukertomuksia laadittu siinä mielessä kuin myöhemmissä sodissa, vaikka retkikunnan komentaja olikin järjestyksen mies kiireestä kantapähän.

Jääkärikapteeni Toivo Kuisma ei jättänyt varsinaista henkilökohtaista arkistoa, mutta hänen aikuisiän kirjeenvaihtoaan ja vähän muutakin kirjallista jäämistöä on löydettävissä sieltä täältä eri arkistoyhteyksistä. Koska Kuismasta ei ole aikaisemmin kirjoitettu elämäkertaa, sisältää tämä teos myös hänen maallisen vaelluksensa pääpiirteet ja taustoittaa samalla myös koko retkikuntaa, jota ei olisi syntynyt ilman Toivo Kuismaa.

Erityisesti olen panostanut kuvituksen keräämiseen. Valokuvaiminen rintamaoloissa oli reilut sata vuotta sitten vielä harvinaista, mutta yllättävän hyvin Kuisman retkestä löytyi kuva-aineistoa. Joukossa on ennen julkaisemattomia kuvia, jotka osaltaan antavat lukijalle mahdollisuuden eläytyä yli vuosisadan takaiseen vapaajoukon elämään Vienan Karjalassa.

Kirjani tarkoitus on asettua tarkkailijana vilua ja nälkää, pelkoa ja puutetta kärsineiden suomalaisten heimosoturien asemaan – niin Napoleonin ihailleen jääkärikapteeni Kuisman kuin sotilaskunniaa etsineen 15-vuotiaan lähetti Liimataisenkin. Aikansa elävästä heimoaatteesta ja Suur-Suomi-hengestä autenttisen kuvan saa kirjan liitteenä julkaistavista Bobi Sivénin muistelmista.

Historiankirjoituksen perimmäinen tehtävä ei ole jakaa kunniaa tai tuomioita tämän päivän näkökulmasta katsoen, vaan tehdä oikeutta tutkimuksen kohteille. Ajan toimijat eivät ole tunteneet

sitä kokonaiskuvaa tapahtumista, joka tämän päivän historian tutkijalla on. Tutkijan tehtävä on yrittää ymmärtää omassa ainutkertaisessa ajassaan eläneitä menneisyyden ihmisiä, asettua heidän asemaansa ja tehdä siten nykyihmisille ymmärrettävämmiksi heidän moninaisia motiivejaan.

Kirjailija VEIKKO HUOVISEN *Havukka-ahon ajattelijan* hahmo, kainuulainen korpifilosofi Konsta Pylkkänen kiteytti historian-tutkijoiden perisynnin, jälkiviisauden, kansanomaisella tavalla:

Kaikista paras ja imelin viisauven laji on jälkiviisaus, sillä alalla saahaan eniten aikaan. Siinä on tapaus mennyttä aikakautta, mutta se kuvitellaan esiintulevaksi ja sakilla setvitään, miten olisi parasta käyttäytyä. Tässä lajissa ihminen on viisaimmillaan... Jälkiviisaan silmä on somassa paikassa, se kahtoo taaksepäin...

Menneisyyden ihmisten ymmärtäminen ei tarkoita heidän tekojensa hyväksymistä, vaan toimijoiden omien lähtökohtien huomioon ottamista. Tämä tuntuu olevan vaikeaa monelle tämän päivän poliittisesti valvetuneelle nettisoturille, tiedostavalle journalistille ja yhteiskunnallisia kannuksia tavoittelevalle historian tutkijalle. Heidän kirjoituksissaan heimosotaretkistä on luotu kuvaa toteutuneen historian perusteella, meidän ajastamme ja aikamme arvoista käsin. Samalla kun asiat on kuorrutettu anakronistisella asenteellisuudella, on unohdettu perinteisen historian-tutkimuksen maksimi: *”Wie es eigentlich gewesen ist.”* Tavoite on toki idealistinen, mutta tutkijan on pyrittävä objektiivisuuteen, vaikka arvot ja asenteet meillä kaikilla on.

Yksi viime vuosisadan tunnetuimmista sotateoreetikoista ja -historioitsijoista oli brittiläinen SIR BASIL LIDDELL HART

* Objektiivisen historiankirjoituksen isänä pidetyn saksalaisen LEOPOLD VON RANKEN (1795–1886) motto: ”Mitä oikeastaan tapahtui.”

(1895–1970). Hän totesi, että objektiivisesti voi kirjoittaa ainoastaan viimeistä edellisestä sodasta. Niin kauan kun tutkittavan sodan seuraukset määräävät poliittisen todellisuuden ja sodassa taistelleet henkisen ilmapiirin, on tutkija paineiden alla. Heimosotien aikakausi vuosina 1918–1922 on muuttunut jo aikaa sitten niin sanotuksi puhtaaksi historiaksi. Vienan sodan minkään osapuolen veteraaneja saati aikalaisia ei ole enää elossa.

Kiitän Jääkärisäätiötä ja Suomen tietokirjailijoita työtäni tukevista apurahoista. Filosofian tohtori Vesa Määttä kiitän käsikirjoitukseni lukemisesta ja kommentteista. Kustantajaa, filosofian tohtori Outi Karemaata kiitän jälleen sujuvasta yhteistyöstä. Lauri Mäntyrannalle kiitos kustannustoimittajuudesta.

Vapaussodan Invalidien Muistosäätiön puheenjohtajana haluan omistaa teokseni niiden nuorten suomalaisten vapaaehtoisten miesten muistolle, joiden kohtalona oli kaatua Vienan veritiellä 1918. Malmin ja Kuisman retket olivat osa Suomen vapaussotaa ja sen jälkinäytös. Retkillä haavoittuneet luettiin vapaussodan invalideiksi. Toivon kirjani tekevän oikeutta heille, joita ei aina ole osattu ymmärtää oman aikansa lapsina.

Kannus, 16. toukokuuta 2025

JUSSI NIINISTÖ

PROLOGI:

Työtä ja taistelua

Toivo Kuisman elämä Saksassa oli ollut liki puolen vuosikymmenen ajan työtä ja taistelua: intensiivistä, kuluttavaa elämää jääkärinä ja kouluttajana ankaran preussilaisen kurin alaisena. Siihen kuului välillä hermoja koettelevia komennusmatkoja Suomeen ja Pietariin, maailmansodan itärintaman juoksuhautaelämää vilussa ja nälässä, helteessä ja hyttysten syötävänä, jääkäripataljoonan sisäisiä ristiriitoja, epätoivoista odotusta Libaussa (nykyinen Liepāja) ennen jääkärien pääjoukon paluuta Suomeen ja sitten vapaussota ja Vienan Karjalan retki syksyn 1918 verilöylyineen.

Aunuksen retkeltä jääkärikapteeni Kuisma ei kuitenkaan katsonut voivansa jäädä pois, vaikka senkään retken kohtalo ei näyttänyt lupaavalta alkukesästä 1919: rintamalinja oli pitkä, heimosoturien voimat liian heikot ja kotimaan tuki niin ja näin. Niinpä jääkärikapteeni Jussi Sihvon mieleen jäi ystävänsä Kuisman vilpitön puuskahdus erään ruokalepohetken yhteydessä Salmissa Tulemajoen rantapenkereellä kesäkuun alussa 1919: ”Kun kerrankin saisi viettää kesän luonnon helmassa, auringossa ja – levätä.”

Kesäloma jäi kuitenkin ohikiitäväksi haaveeksi, sillä pian Kuisma taas oli työn touhussa Aunuksen retkikunnan esikunnassa ja vähitellen myös hänelle ominainen toiveikkaus palasi. Hänet oli määrätty 12. kesäkuuta 1919 esikuntaupseeriksi ”erikoisasioita

varten”. Käytännössä hän avusti jääkärieversti Aarne Sihvoa, joka oli määrätty retkikunnan johtoon. Työ oli kuitenkin tasapainoilua retken pystyyn polkaisseiden omapäisten jääkäriupseerien Gunnar von Hertzenin ja Ragnar Nordströmin kanssa, jotka eivät ylempiään kumarrelleet.

Juhannuksen jälkeen Kuisma oli lähtenyt Salmista Aunuksen retken etelärintamalle Viteleeseen valmistelemaan retkikunnan esikunnan siirtymistä sinne. Punaupseeri Eino Rahjan johtama bolševikkilaivasto alkoi kuitenkin yöllä 26. kesäkuuta tulittaa tykeillään voimakkaasti Viteleen kylää. Retki oli tulossa käännekohtaansa ja Kuisman elämä päätepiisteeseensä.

Toivo Kuisma oli esikunnassa jääkärikapteenien Ragnar Nordströmin ja Kaino Niemeläisen sekä eräiden muiden upseerien kanssa seuraamassa taistelun kulkua, kun kranaatti osui rakennuksen kattoon niin että sen rappaus rojahti miesten päälle. Nordström antoi käskyn välittömästi poistua rakennuksesta. Muistelmiensa mukaan Nordström tuli ulos pääovesta Niemeläisen kanssa. Kuisma ja eräät muut astuivat ulos toisesta ovesta, kun toinen kranaatti putosi lähistölle. Kuisman kummatkin jalat ja molemmat kädet ruhjoutuivat pahasti.

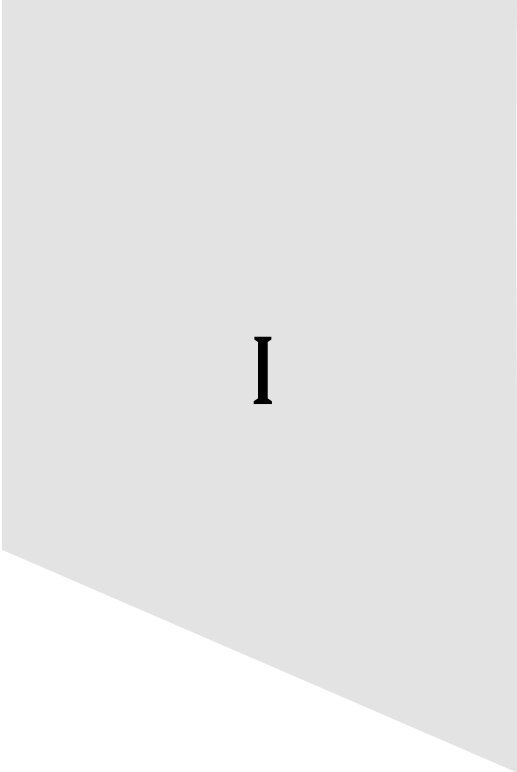
Kuisma saatiin autoon, mutta samalla kolmas kranaatti räjähti sen vieressä saattaen auton epäkuntoon. Potilas kuljetettiin lopulta hevoskärryillä Suomen puolelle, missä vastaan tuli Ragnar Nordströmin morsian Nina Seise. Kuisma pyysi tätä jättämään tovereilleen Aunuksen etelärintamalla terveiset ”etteivät muistais’ minua pahalla.”

Kuisma ajatteli tuolloin taannoista keskusteluaan Nordströmin ja kumppanien kanssa; hän oli joutunut välikäteen tämän, von Hertzenin ja Sihvon välisessä kiistassa sodankäynnin painopistesuunnasta, ja asia oli jäänyt häntä vaivaamaan. Kuisma ehkä ajatteli etelärintaman toveriensa, von Hertzenin ja Sihvon olevan oikeassa,

mutta sotilaana hän ei katsonut oikeaksi asettua esimiestään jääkärieversti Aarne Sihvoa vastaan. Olisihan se ollut vastoin kaikkia hänen opiskelemiaan, opettamiaan ja kirjoittamiaan sotilaselämän ohjesääntöjä.

Jääkärikapteenimme oli menettänyt molemmat jalkansa, mutta oli silti tyyni, kun hänet tuotiin Salmin kautta Sortavalan sairaalaan, missä hän pian siirtyi ajasta iäisyyteen. Kerrotaan sairaalaan kiirehtineen Aarne Sihvon ehtineen kysyä Kuismalta tavanomaisen kysymyksen: ”Miten täällä jaksetaan?” Vastaus oli toteava: ”Näin täällä jaksetaan.”

Jääkärikapteeni Toivo Kuisma kuoli 27. kesäkuuta 1919. Hän oli kuollessaan 34 vuoden ikäinen.

I

Suomalaiset vapaajoukot tekivät vuosina 1918–1922 useita heimosodiksi kutsuttuja aseellisia retkiä Itä-Karjalaan, Inkeriin, Petsamoon ja Viroon. Heimosotaretkistä ensimmäinen suuntautui Vienan Karjalaan keväällä 1918. Sen kylliin vapaajoukko alkoi rakentaa suursuomalaista pienoysvaltakuntaa. Karjalaiset kuitenkin vastasivat armottomalla sissisodalla ja ajoivat englantilaisten tuella jääkärien johtaman vilua, nälkää, pelkoa ja puutetta kärsineen suomalaisjoukon rajan taakse syksyyn tultaessa.

Karjalan puolesta

Teos kertoo jääkärikapteeni Toivo Kuisman johtaman retkikunnan dramaattiset vaiheet *Kalevalan* laulumailla. Tilanteen traagisuutta alleviivaavat osapuolten hihanauhat. Suomalaisten käyttämässä valkoisessa nauhassa luki ”Karjalan puolesta”, karjalaisten vihreässä ”Karjalan vapauden puolesta”. Piskuisen vapaaehtoisten armeijan verisen kujanjuoksun lisäksi teos kertoo Toivo Kuisman värikkään elämäntarinan. Kuismaa on sanottu jääkäripataljoonan aidoimmaksi heimosoturityypiksi. Hän kaatui seuraavana vuonna Aunuksen retkellä.

Filosofian tohtori, dosentti **Jussi Niinistö** on erikoistunut Suomen poliittiseen ja sotahistoriaan. Hän on kirjoittanut useita tietokirjoja, muun muassa elämäkerran *Paavo Susitaival — Kolme sotaa, kaksi kapinaa, neljä linnareissua*. Niinistö toimi puolustusministerinä 2015–2019.

DOCENDO
www.docendo.fi

92.71

Kannen kuvat: Kansallisarkisto ja Jussi Niinistö
Kansi: Tilla Larkiala /
Taittopalvelu Yliveto Oy

MIX
Paperi | Tukee
vastuullista metsänhoitoa
FSC® C021394

ISBN 978-952-850-129-9

